

Tomasz Staniszewski

Nauczyciel w sytuacji zagrożenia

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 23,
127-145

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Nauczyciel w sytuacji zagrożenia

Teacher in a situation of threat

Wprowadzenie

Przeobrażenia, jakie obserwujemy we współczesnym świecie, ukazują heterogeniczną i wieloaspektową działalność zawodową różnych grup społecznych. Liczne zjawiska oraz powiązane z nimi fakty pokazują, jak daleko idące, czasem wręcz wykraczające poza sferę przyjętych norm i granic, okazują się działania w obszarze powszechnie akceptowanych i uznawanych form życia społecznego. O tym jednak, jak szybko zmienia się otaczająca nas rzeczywistość i jak głęboko jest osadzona w tym aspekcie aktywność człowieka, wskazują nie tylko dokonujące się przemiany społeczne, ale także ujawniające się na ich podstawie zagrożenia.

Celem niniejszego artykułu jest podjęcie zagadnienia opisującego rzeczywistość zawodową nauczycieli w sytuacji zagrożenia. Służyć ma temu, jak pisze M. Wawrzak-Chodaczek, użyteczna funkcja nauki. Zdaniem autorki polega ona na gromadzeniu wiedzy na temat zmieniającego się świata, z jednej strony umożliwiając ludziom lepsze rozumienie otaczającej ich rzeczywistości społecznej, z drugiej zaś sprzyjając podejmowaniu działań mających na celu zmianę istniejącego stanu rzeczy¹.

Obok zagrożeń społecznych, niemniej ważne wydają się także czynniki mające na celu określenie, wskazanie i opisanie wybranych zagrożeń zawodowych. Warto zatem zwrócić uwagę, iż na podstawie prezentowanych czynników warunkujących sytuacje zagrożenia ujawniają się także składniki, które tworzą swego rodzaju supozycję omawianych zagadnień społecznych i zawodowych.

¹ Por. M. Wawrzak-Chodaczek M., *Rola teorii w wyjaśnianiu zjawisk społecznych w dobie globalizacji*. Strona internetowa: http://www.khg.uni.wroc.pl/files/9khg11_wawrzak_t.pdf, 04.07.2013, 15:53, s. 115.

W strukturalnym ujęciu problematyki, zagrożenia społeczno-zawodowe stanowią nieodłączny element życia człowieka. Nierzadko też wpływają na jego przebieg: sposób myślenia, działania, postawy, a także na procesy związane z podejmowaniem kluczowych decyzji.

Z praktycznego punktu widzenia tylko realne zagrożenia mogą wywoływać poważne i nieodwracalne w skutkach konsekwencje społeczne. Nader często analiza współczesnych zagrożeń sytuuje zjawiska społeczne w obrębie panujących przekonań lub tendencji. Biorąc jednak pod uwagę społeczne i zawodowe aspekty zagrożeń, na ich podstawie można zaobserwować także inne, niemniej ważne komponenty. Za ich przyczyną, podział zagrożeń cywilizacyjnych określają czynniki o charakterze wewnętrznym (zagrożenia wywołujące) oraz czynniki o charakterze zewnętrznym (zagrożenia napływające). Egzemplifikacją tego jest poniższy podział.

Na potrzeby niniejszego opracowania przyjąłem następujące czynniki warunkujące sytuacje zagrożenia. Ich rozkład opisują poniższe kategorie kierunkowe:

- czynniki ekonomiczne,
- czynniki zawodowe,
- czynniki społeczne,
- czynniki organizacyjne,
- czynniki zdrowotne.

Jak łatwo zauważyć, powyższa klasyfikacja ma charakter wieloaspektowy. Jest efektem działań powiązanych: wewnątrznie zogniskowanych (sprzężonych) oraz zewnątrznie zróżnicowanych (zindywidualizowanych). Ponadto oznacza ona, że prezentowane czynniki, w odniesieniu do różnych grup zawodowych, za każdym razem nie tylko powinny być rozpatrywane w różnych ujęciach, lecz także w różnych odsłonach. Na podstawie prezentowanego stanowiska, próba określenia i opisanie problematyki zawodu nauczycielskiego w sytuacji zagrożenia jest tego najlepszym przykładem.

Zawód nauczyciela a sytuacja zagrożenia

Współcześnie zawód nauczyciela stanowi wielkie wyzwanie. Zawód ten wymaga poświęcenia, zaangażowania i spełnienia szczególnej roli społecznej. Dbanie o ciągły rozwój emocjonalny i intelektualny, posiadanie odpowiednich kwalifikacji, a także potrzeba ustawicznego doskonalenia zawodowego wymaga od nauczycieli zarówno działania w sytuacjach trudnych, jak i radzenia sobie

z nimi. W większości przypadków, pojawianie i nakładanie się sytuacji trudnych generuje powstawanie innych, dużo bardziej złożonych czynników. W ich obrębie mieszczą się sytuacje, które wskazują na potrzebę diagnozowania zagrożeń o zróżnicowanym stopniu występowania. W tej sprawie stanowisko pedagogów jest jednoznaczne. Fakt istnienia sytuacji trudnych sytuuje przedstawicieli tego zawodu w pozycji permanentnej estymacji zagrożeń. Wiąże się to przede wszystkim z deprecjacją pozycji społecznej, rezygnacją ze świadczenia pracy, a nawet zmianą miejsca pracy lub zawodu. Powstające w ten sposób trudności lokują nauczycieli na granicy rzeczywistych zagrożeń. W kontekście sfery egzystencjalnej, to nie tylko jeden z głównych wyznaczników aktywności zawodowej nauczycieli, ale także „układ reakcji na odpowiedni układ bodźców”².

Zdaniem T. Tomaszewskiego sytuacja zagrożenia „występuje wtedy, gdy istnieje zwiększone prawdopodobieństwo naruszenia jakiejś wartości, cenionej przez podmiot działający, życia, zdrowia, jego samego i jego bliskich, własności, uprawnień, pozycji społecznej, dobrego imienia, własnego dzieła, poglądów, dobrego samopoczucia lub samooceny itd. Niektórzy psychologowie mówią w tych przypadkach o zagrożeniu własnego „ja” („ego”) lub „ja rozszerzonego”. Klasycznym przykładem może być sytuacja pracownika w warunkach nie odpowiadających zasadom bezpieczeństwa pracy, (...), sytuacja podwładnego przeciwstawiającego się autorytatywnemu przełożonemu, (...)³.

Wskazane przykłady sytuują pracownika w odwrotnej sytuacji do zakładanych celów. W świetle występujących zagrożeń, możemy więc mówić o niebezpieczeństwach – *stricte*, personalnych. Detekcja zagrożeń pojawia się z chwilą naruszenia wszelkich aspektów bezpieczeństwa, braku porozumienia, a także w chwili narastającej bezsilności. Pracownik – nauczyciel, który w miejscu pracy doświadcza sytuacji zagrożenia może odczuwać dyskomfort, niepewność i rezygnację. W takiej sytuacji, wszelkiego rodzaju naruszenia np. ze strony pracodawcy lub współpracowników, winny być niezwłocznie rozpoznane, zdiagnozowane, skorygowane i usunięte. Minimalizowanie zagrożeń personalnych winno więc odbywać się w myśl zasady, iż każdy pracownik podlega tym samym i niezmiennym regułom pracowniczym, równemu i sprawiedliwemu podziałowi ról oraz zadań. Z kolei gwarancją stabilizacji zawodowej pracownika i wykonywanej przez niego pracy winno być głębokie przekonanie o słuszności, potrzebie i racjonalizacji wykonywanych zadań zawodowych. Niemniej jednak, przestrzeń społeczno-zawodowa pokazuje nieco odmienny i w swej

² T. Tomaszewski, *Psychologia*, Warszawa 1982, s. 19.

³ Tamże, s. 34–35.

istocie zróżnicowany obraz pracy nauczycieli, różniący się od tego, jaki kreuje współczesna rzeczywistość edukacyjna. Zagrożenia występujące w tym obszarze, wskazują na potrzebę wprowadzania – na szeroką skalę, działań naprawczych, demaskujących poglądy i opinie, które rzutują na negatywny wizerunek nauczyciela oraz jego pracy.

Okazuje się jednak, że występujące zagrożenia mogą mieć dobre, jak i złe strony. Najczęściej stan zagrożenia „wywołuje u człowieka reakcję lękową; niekiedy potrzebną, wychodzącą naprzeciw grożącemu niebezpieczeństwu, niestety częściej utrudniającą lub uniemożliwiającą funkcjonowanie człowieka. Zamiast bowiem służyć użytecznym funkcjom adaptacji i obrony, lęk staje się dodatkową przyczyną zagrożenia”⁴.

Jeżeli stwierdzimy, że jakiegokolwiek zagrożenie jest następstwem rodzącej się sytuacji niebezpiecznej (tzn. jest zespołem okoliczności, w których jednostka podejmuje działanie zagrażające jej), czy też w sensie ogólnym, uznamy to zagrożenie za pewnego rodzaju sytuację typową bądź nietypową, wówczas możemy nie tylko określić przedmiot zagrożenia, ale także jego związek z podmiotem działania, jego cechami, istniejącym stanem rzeczy, czy wreszcie występującymi w danym otoczeniu elementami odniesienia (bodźcami). Faktem jest także, iż w tak rozumianej przestrzeni, sytuacje zagrożenia postrzegane jako rodzaj sytuacji niebezpiecznej, a więc zagrażającej jednostce w sposób pośredni bądź bezpośredni, zawsze będą odbierane sensie negatywnym. To oznacza, że nie możemy pominąć tak ważnego elementu, jakim jest położenie jednostki w ściśle określonej sytuacji życiowej. Brak równowagi życiowej oraz powiązane z tym faktem doświadczenia np. narastający niepokój, lęk, obawa czy też wrażenie zbliżającego się kryzysu, to tylko niektóre czynniki, które generują zjawisko zagrożenia.

Na kanwie poruszanej problematyki wyraźnie rysuje się teoretyczna koncepcja sytuacji trudnych. Dla wielu badaczy stanowi ona podstawę rozważań egzystencjalnych lub behawioralnych, w których głównym aktorem i „kierownikiem” sytuacji jest podmiot działania. Przedmiotem rozważań są więc zagrożenia osadzone w perspektywie aktywności społeczno-zawodowej nauczycieli. W tym przypadku, stanowią one zbiór uwarunkowań, wśród których – na dowód ich istnienia – możemy wymienić niepożądane i nie do końca dające się przewidzieć działania lub zdarzenia. Samo zagrożenie jest więc desygnatem,

⁴ T. Borowska, *Następstwa zagrożeń występujących w życiu człowieka. Zamówienia składane edukacji, wynikające z eksploracji współczesnej psychiatrii oraz psychologii*, w: *Edukacja nauczycielska w perspektywie wymagań zmieniającego się świata*, red. A. Siemak-Talikowska, H. Kwiatkowska i St. M. Kwiatkowski, Warszawa 1998, s. 173.

który w całości determinuje zjawisko występowania sytuacji trudnej. Krótko mówiąc, ukazuje położenie podmiotu w ściśle określonej sytuacji. Pokazuje również, w jakim stopniu i na jakim poziomie dana sytuacja jest lub może być niebezpieczna.

Z psychologicznego punktu widzenia sytuacjom egzystencjalnym towarzyszą przeszkody, z którymi podmiot działania najczęściej musi poradzić sobie sam, tzn. podjąć określoną aktywność. W urzeczywistnianiu owych przedsięwzięć, celów i zadań pojawiają się jednak utrudnienia, które stanowią o różnorodności i zmienności występujących w nich form⁵ oraz zjawisk. A zatem, na daną sytuację psychologiczną składają się „zarówno obiektywne elementy otoczenia człowieka, jak i on sam oraz wzajemne stosunki między nim a różnymi elementami otoczenia oraz ich układem”⁶. To oznacza, że zespół interakcji podmiotu z otoczeniem uwzględnia szerokie spektrum czynników, które kształtują jego położenie, generując tym samym tzw. stan zachwiania równowagi życiowej.

Czynniki ekonomiczne a sytuacja zagrożenia

W ujęciu holistycznym podejmowanie decyzji zawodowych nierzadko postrzegane jest przez pryzmat wiedzy i umiejętności pracownika, rodzaj wykonywanej pracy, otoczenie, a także strukturę organizacji zawodowej. W tym przypadku, oś poczucia przynależności zawodowej kształtowana jest na poziomie integracji środowiskowej oraz zachodzących na jej podstawie interakcji społecznych. Jeśli weźmiemy pod uwagę, że poszczególne rodzaje doświadczeń pracowniczych to nie tylko działania typowe, ale także wieloczynnikowe, wówczas dostrzeżemy odmienną, tzn. odbiegającą od tak zwanych standardów stronę pracy zawodowej. W nieco szerszym znaczeniu, podmiotowy charakter pracy wykazuje wiele cech wspólnych. Obok celowości i integralności działań grupowych (podejmowanych wspólnie), do cech charakterystycznych należą także działania indywidualne, definiowane jako różnorodne formy rozwoju zawodowego. Indywidualizm w profesji stanowi więc szeroko rozumianą aktywność społeczno-zawodową. Ogólnie rzecz biorąc, należą do niej zakładane cele,

⁵ Por. M. Tyszkowa, *Zachowanie się w sytuacjach trudnych i odporność psychiczna dzieci i młodzieży*, w: *Zachowanie się młodzieży w sytuacjach trudnych i rozwój osobowości*, red. M. Tyszkowa, Poznań 1977, s. 10.

⁶ Tamże, s. 11.

krótko- lub długoterminowe plany działań pracowniczych, oczekiwane i osiągnięte rezultaty, preferowany styl życia, a także aspiracje zawodowe jednostki. W tym przypadku, zmienność funkcji w wypełnianiu różnych ról zawodowych stanowi szczególny rodzaj adaptacji zawodowej. Innymi słowy, pełna aklimatyzacja w profesji polega także na dotrzymaniu kroku innym pracownikom, generując tym samym wysoki poziom poczucia przynależności środowiskowej. Pomaga również sprostać wyzwaniom stawianym przez współczesny rynek pracy. Dla odmiany, proces ten i związane z nim aspekty, charakteryzują odrębne zmienne gospodarcze. Pod tym względem, w państwach wysoko rozwiniętych, a więc legitymujących się stabilną sytuacją rynkową, ważna jest pozycja mikro- i makroekonomiczna.

Współcześnie, oczekiwania społeczno-ekonomiczne dotyczące funkcji zawodowych ukazują system, który pod wieloma względami bywa bardzo zróżnicowany. Złożoność panującej sytuacji objaśnia J. Wilsz. Jej zdaniem: „rosnące wymagania wobec pracowników, (...), skomplikowana sytuacja na zmieniającym się rynku pracy oraz nieadekwatne do jego oczekiwań zawodowe przygotowanie ludzi poszukujących pracy, którzy natrafiają na wiele trudności ze znalezieniem pracy oraz z utrzymaniem jej, powodują, że koniecznością staje się wybór zawodu najwłaściwszego ze względu na posiadane predyspozycje, wiedzę, umiejętności i kompetencje (...)”⁷.

Jeszcze inaczej przedstawia się sytuacja, jeśli pod uwagę weźmiemy zagrożenia, jakie implikuje rynek pracy. W tak rozumianym podejściu, oczekiwania społeczno-gospodarcze nierzadko pozostają w opozycji do racjonalizacji zadań zawodowych. Z tym faktem związane są także aspiracje zawodowe pracowników, które w większym lub mniejszym stopniu uzewnętrzniają i zmieniają się wraz z osiąganą przez nich satysfakcją zawodową. Przeszkodą w realizacji owych zamierzeń mogą jednak okazać się czynniki warunkujące sytuacje zagrożenia. Rynek pracy jest pod tym względem specyficznym miejscem działalności zawodowej człowieka. Zdaniem H. Kwiatkowskiej, „rynek jest tylko pozornym obszarem ładu i racjonalności. Nikt nie gwarantuje tam bezpieczeństwa i efektywności dokonywanych wyborów”⁸.

Według przedstawionej tezy, naturę rynku pracy można rozpatrywać z następującej perspektywy: a) podmiotów rynku (pracowników, pracodawców,

⁷ J. Wilsz, *Teoria pracy. Implikacje dla pedagogiki pracy*, Kraków 2009, s. 235.

⁸ H. Kwiatkowska, *Nauczyciel demokratycznego społeczeństwa – preferencje kwalifikacyjne*, w: *Edukacja nauczycielska...*, s. 132.

instytucji państwowych oraz samego państwa), gdzie odpowiedzią na wyżej przedstawione obawy są wszelkie działania mające na celu łagodzenie skutków związanych z funkcjonowaniem i oddziaływaniem rynku; b) specyfiki rynku jako działalności zorganizowanej, skorelowanej z różnymi dziedzinami życia społecznego, politycznego i gospodarczego; c) reguł i zasad, które regulują drożność i różnorodność procesów rynkowych (mechanizmów rynkowych); d) zasobów ludzkich, których struktury personalne, wyposażone w realne kompetencje i kwalifikacje zawodowe, powinny odpowiadać wymogom współczesnego rynku pracy; e) rynku jako działań wyodrębnionych i zintegrowanych ze względu na system reprezentacji współczesnych interesów ekonomii społecznej.

Narastające obawy i zawirowania związane z rynkiem pracy potęgują zjawisko, które nierzadko wywołuje poczucie zagubienia i zatracenia. Na tym etapie, daleko idące doświadczenia poprzednich pokoleń pokazują, jakiego rodzaju przeszkody i zagrożenia, w sferze tożsamości osobistej lub społecznej, może napotykać człowiek na własnej ścieżce zawodowej. Jak twierdzi B. Harwas-Napierała, „trudności i zagrożenia w budowaniu tożsamości wiążą się z faktem dużej zmienności rozmaitych zjawisk i stale wzrastającym tempem naszego życia”⁹. Zdaniem autorki: „Gwałtowność i intensywność zmian społecznych powodują niestabilność środowisk, w których jednostka się rozwija. Rezultatem tego stanu rzeczy jest duża zmienność w zakresie oferowanych ról społecznych, niestabilność wzorców ich pełnienia, a także długa, niepewna (często) chaotyczna droga zdobywania zawodu i trudności w podejmowaniu roli zawodowej związanej z kierunkiem zdobytego już wykształcenia”¹⁰.

Czynniki zawodowe a sytuacja zagrożenia

Współcześnie, obok zagrożeń ekonomicznych, niepokojącym zjawiskiem w przestrzeni zawodowej nauczycieli jest pogłębiający się kryzys wartości. Często zbyt niska świadomość jednostki o potrzebie zdobywania, kształtowania i rozwijania jak najwyższych kwalifikacji tworzy bariery w zakresie pozyskiwania i doskonalenia kompetencji zawodowych.

⁹ B. Harwas-Napierała, *Tożsamość jednostki w epoce współczesnych przemian*, w: *Tożsamość a współczesność*, red. B. Harwas-Napierała i H. Liberska, Poznań 2007, s. 21.

¹⁰ Tamże, s. 20.

Rozważając naturę zawodu nauczyciela należy wspomnieć o szczególnej roli, jaką pełnią kompetencje zawodowe. I nie chodzi tu tylko o wiedzę nauczyciela „dotyczącą współczesnych cywilizacyjnych zagrożeń i ich następstw. Chodzi także o jego kompetencje, które ma zdobyć w trakcie studiów (...)”¹¹, a także podczas trwania kariery zawodowej. Można zatem stwierdzić, że zakres podejmowanych wyborów oraz wykonywanych obowiązków zawodowych przez nauczycieli uzależniony jest od wielu czynników. Wśród kluczowych elementów istotne miejsce zajmują: pozycja społeczna, poczucie bezpieczeństwa i stabilizacja zawodowa. Wiadomo również, że dokonywanie wyborów zawodowych poprzedzają różnorodne procesy poznawcze. Ich przebieg oraz zakres opisują kategorie, które w większym lub mniejszym stopniu dotyczą regulacji i poziomu definiowania strategii społeczno-zawodowych. Tym samym, każda z wymienionych form ukazuje działania, których postać może być interpretowana w oparciu o występujące zagrożenia cywilizacyjne. W przestrzeni zawodowej nauczycieli możemy zaobserwować niebezpieczeństwa, które nie tylko wnikają do praktyki działań pedagogicznych, ale jednakowoż z niej wypływają. Nierzadko wobec tego, występujące współzależności, między wykonywaną pracą a sytuacjami zagrożeniami, tłumaczą różne formy aktywności nauczycieli. W profesji nauczycielskiej, wyraźną linię napięć oraz swoisty sposób radzenia sobie z nimi tworzą relacje, jakie łączą pedagogów z różnymi podmiotami współpracującymi i współtworzącymi proces edukacji. Dla pedagogów znajdujących się w sytuacji zagrożenia ważną rolę powinny pełnić także funkcje związane z oczekiwaniami ze strony społeczeństwa, np. umiejętność radzenia sobie w sytuacjach trudnych, odporność na stres, wytrwałość itd.

Nie tylko za sprawą oczekiwań społecznych, ale także w związku z rosnącymi wymaganiami organizacyjnymi wzrasta wskaźnik badania kompetencji nauczycieli. Zjawisko to opisuje J. Niemiec, który uważa, że: „cywilizacyjne przemiany, sytuują nauczyciela dokładnie w odwrotnej sytuacji i stosunku do realizowanych edukacyjnych zadań. Nowoczesny pedagog-nauczyciel, to nie jest ten, który oczekuje na decyzje „z góry”, ale autentycznie autonomiczny kreator decyzji edukacyjnych. Tak więc nauczyciel profesjonalista, staje się autorem działań edukacyjnych (np. opiekuńczych, wychowawczych, dydaktycznych), które wynikają z jego własnej inwencji, są jego indywidualną i autorską

¹¹ T. Borowska, *Następstwa zagrożeń...*, s. 185.

ofertą edukacyjną. Z tej też racji, nauczyciel ponosi ryzyko i odpowiedzialność za rezultaty niepowodzenia i sukces pedagogiczny”¹².

Czynniki społeczne a sytuacja zagrożenia

Na skutek przemian cywilizacyjnych, proces autonomicznego stanowienia przez nauczycieli wydaje się nieostry oraz mocno wyhamowany. Najczęściej dzieje się tak w przypadku, „gdy szkoła broni się przed wyższymi kompetencjami nauczycieli, odczytując je jako zagrożenie dla obowiązujących w niej scenariuszy działania”¹³. Tego typu sytuacje mają miejsce wtedy, gdy wzrasta odpowiedzialność zawodowa pedagogów. Prosty przykładem objaśniającym ten proces jest zjawisko, które pokazuje, że im częściej nauczyciele podejmują błędne decyzje zawodowe, tym częściej ponoszą konsekwencje własnych działań. Jakby na to zagadnienie nie spojrzeć, w sytuacji, kiedy na drodze możliwości edukacyjnych nauczycieli stają przeszkody związane z podejmowaniem autonomicznych decyzji (w krótko – lub długoterminowych przedsięwzięciach), system taki nie tylko staje się niewydolny, ale również pod naporem presji otoczenia, zmusza pedagogów do podejmowania działań o charakterze ryzykownym.

Tak przedstawiony problem stwarza okazję do obserwacji działania nauczycieli w sytuacji zagrożeń społecznych. W tej materii, zawód nauczyciela ujawnia nowe poznawczo znaczenia. Gdyby wziąć pod uwagę, że w zaplanowane działania szeroko pojętej pracy nauczycieli wpisane są przypadkowe, nie zaś prze-myślane założenia edukacyjne, wychowawcze i opiekuńcze, czy wówczas także dostrzeżlibyśmy występujące w nich zagrożenia – z pewnością tak, pytanie jednak, jakie? W tym zakresie, środkiem weryfikacji powinny się stać szeroko podejmowane badania naukowe.

W świetle wyzwań cywilizacyjnych, w zawodzie nauczycielskim dominują pryncypia odwagi, odpowiedzialności, samodzielności i ryzyka. W odniesieniu do praktyki zawodu nauczycielskiego, skłonność do ryzyka pokazuje, jakie postawy przyjmują nauczyciele. Implikacje z tym związane rozstrzyga analiza

¹² J. Niemiec, *Cywilizacyjne intencje w kształceniu nauczycieli*, w: *Edukacja nauczycielska ...*, s. 147.

¹³ R. Kwaśnica, *Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu*, w: *Pedagogika*, t. 2, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Warszawa 2006, s. 306.

działań ryzykownych. W tak rozumianym podejściu, zdaniem M. Stawarskiej-Lietzau „skłonność do ryzyka jest ujmowana jako uogólniona tendencja jednostki do podejmowania lub unikania ryzyka. Ma ona charakter cechy ciągłej, rozciągającej się na kontinuum od bardzo dużej skłonności do bardzo dużej awersji, a poszczególne jednostki zajmują określone miejsce na osi reprezentującej jej nasilenie. Behawioralnym korelatem skłonności do ryzyka jest podejmowanie zachowań ryzykownych, co oznacza, iż osoby skłonne do ryzyka istotnie częściej angażują się w różne aktywności w porównaniu z osobami wykazującymi awersję do ryzyka”¹⁴.

Według opinii psychologów, niektóre zachowania ryzykowne mogą być postrzegane jako akt zrównoważonej stymulacji jednostki w ściśle określonej sytuacji. W tym przypadku, interpretacja sytuacji zależeć będzie od wielu czynników. Nierzadko bowiem składają się na nie zróżnicowane formy zachowań ryzykownych. To natomiast, czy jednostka podejmuje ryzyko, czy też nie, najczęściej zależy od jej doświadczenia, wiedzy, skłonności i zainteresowań. W tym przypadku, podmiot działania, który skłonny jest do podjęcia świadomej oceny własnego ryzyka będzie doszukiwał się w nim potencjału (korzyści), w sobie zaś godnego „przeciwnika” – dowartościowującego własne ego.

Za przyczyną omawianych zagadnień, na uwagę zasługuje jeszcze jeden szczegół. W omawianej problematyce, warto rozróżnić dwa elementy związane z procesem podejmowania decyzji ryzykownych. Sprowadzając ten proces do pewnego zakresu, możemy mówić o efektywnych lub nieefektywnych działaniach ryzykownych. To oznacza, że przemyślana i dojrzała skłonność do ryzyka, poparta doświadczeniem i wiedzą, jest czymś innym, niż jej odpowiednik o przeciwnym biegunie. Analogicznie, odmiennym działaniem wobec tego typu form i faktów jest wzbranianie się przed podejmowaniem ryzyka. W sytuacji zaniechania, jak na to mogą wskazywać pewne okoliczności, z jednej strony nie odnosimy żadnych korzyści, z drugiej zaś nie ponosimy żadnych strat. Niemniej jednak, parafrazując znane przysłowie dotyczące ryzyka, tylko z punktu widzenia przemyślanego działania możemy odnosić znaczące, a więc wymierne dla nas korzyści.

Dzięki takiemu podejściu nie tylko wyraźnie zwiększa się znaczenie przemian w systemie edukacji, ale także zmienia się ich kontekst. Z pewnością, uzupełnieniem tego typu działań są postawy i kompetencje pedagogów. Od-

¹⁴ M. Stawarka-Lietzau, *Wybrane podmiotowe uwarunkowania skłonności do ryzyka u kobiet i mężczyzn*, w: *Psychologia zachowań ryzykownych*, red. M. Goszczyńskiej, R. Studenskiego, Warszawa 2006, s. 171–172.

powiedzią na nie są oczekiwania związane z wypełnianiem określonych funkcji społeczno-zawodowych. „Być może intencja wzajemnego współtworzenia poczynań edukacyjnych, odpowiedzialności i ryzyka za ich realizację, stanie się szczególnie ważną w nadchodzących czasach i tym samym w projektowanych zmianach w dziedzinie przygotowania kadr edukatorów dla pożądanych (prawdopodobnych) zmian w realizacji funkcji opiekuńczych, wychowawczych oraz dydaktycznych”¹⁵.

W związku z powyższym, urzeczywistnianie działań edukacyjnych – na poziomie porozumień wielostronnych, nie tylko nie jest, ale także nie może być wolne od ryzyka. Z drugiej strony, nie wszystkie zadania ryzykowne, na etapie szacowania projektu działań ryzykownych, przesądzają o efekcie działań końcowych. Głównie z tego powodu, kierując się zasadą racjonalności jako wymiernego źródła korzyści, podejmujemy kontrolowane i świadome działania ryzykowne. Innymi słowy, strategia zarządzania ryzykiem pokazuje, że jest ono pojęciem wieloznacznym i w swej istocie trudnym do zdefiniowania. Ogólnie rzecz biorąc, jego różne odsłony stawiają to pojęcie w świetle prawdopodobnej i nierzadko rzeczywistej straty. Egzemplifikacją tego mogą być następujące czynniki: a) ryzyko, zawsze sprawia trudności w zakresie „precyzyjnego” określenia planu działania (zawsze należy więc przyjąć pewien margines tolerancji); b) każde ryzyko wiąże się z brakiem możliwości dokładnego przewidywania realizacji poszczególnych etapów działania (nigdy więc nie należy sztywno trzymać się wcześniej ustalonych ram); c) ryzyko jako fakt świadomie podejmowanych i wdrażanych działań, zawsze prowadzi do zniekształcenia optyki wcześniej zakładanych celów (etap weryfikacji – bilans zysków i strat); d) ryzyko – zarówno na etapie działań wstępnych, jak i finalnych, nie tylko jest trudne do określenia (sprecyzowania), ale także do oszacowania. Margines ryzyka jest więc bardzo zróżnicowany. Innymi słowy, ryzyko na etapie synchronizacji działań edukacyjnych i zawodowych dotyka wielu zagadnień. Podejmowane działania dotyczą między innymi wielu uprzedzeń, oporu indywidualnego i instytucjonalnego, problemów natury personalnej, organizacyjnej czy systemowej. W tym celu nieodzowne staje się poszukiwanie rozwiązań sprzyjających realizacji działań ryzykownych (analiza, percepcja i szacowanie ryzyka, zarządzanie ryzykiem jako skoordynowaną formą kierowania i nadzorowania), w czym, coraz częściej, przejawia się i skutkuje organizacyjne współdziałanie wielu podmiotów edukacji.

¹⁵ J. Niemiec, *Cywilizacyjne intencje...*, s. 149.

Obok problematyki związanej z kształtowaniem prawidłowych warunków pracy, wolnych od ryzyka, rzadko podejmowanym zagadnieniem jest zagadnienie władzy nauczycieli. Według powszechnego poglądu, władza nauczycieli czy też pewien jej odpowiednik, jakim jest kontrolowanie zachowań uczniów, stanowi ujemny aspekt procesu edukacji. Również dla większości pedagogów, w ten sposób rozumiane aspekty władzy nauczycieli stanowią kwestie sporne. Albowiem z jednej strony postrzegane są jako składnik uboczny, z drugiej zaś jako element konieczny.

Pejoratywny charakter władzy nauczycieli bierze swój początek z okresu, kiedy to złe, a więc nieadekwatne do potrzeb edukacyjnych praktyki pedagogiczne decydowały o różnych metodach pracy nauczycieli. Niestety także obecnie, wolne od przeszłości, różnorodne aspekty władzy nauczycieli nadal postrzegane są w przez pryzmat negatywnych działań lub zachowań pedagogów. Stąd we współczesnych kategoriach pojmowania władzy, szybciej dostrzeżemy wypływające z niej zagrożenia niż jakiegokolwiek możliwości. Opozycją dla nich stają się także nastroje społeczne, które są odpowiedzią na różne postawy nauczycieli. To powoduje, że podejście nauczycieli zmienia się wraz z nastawieniem pozostałych uczestników procesu edukacji (uczniów, rodziców). Tym bardziej więc o nadchodzących zmianach, po obu stronach barykady, nie mogą decydować powstające animozje. Współcześnie, sprawowanie władzy przez nauczycieli, w oczekiwaniu na poprawę istniejącej sytuacji, stanowi ważny i nieodłączny element systemu edukacji. Zakres funkcjonowania władzy opisują następujące kategorie poznawcze. Po pierwsze, optykę władzy nauczycieli należy rozpatrywać w aspekcie transparentnych procesów wychowawczych, w tym sprawowanej opieki i kontroli, dbałości o prawidłowy rozwój i bezpieczeństwo ludzi młodych. Po drugie, władza jako nierozłączny element pracy nauczycieli jest świadomą, celową i permanentnie dającą się doskonalić umiejętnością, polegającą na zdobywaniu wiedzy, jej wartościowaniu i właściwym jej wykorzystaniu w sytuacjach trudnych. Po trzecie, władza, w kontekście „przykrego” obowiązku, wypełnianego w codziennej pracy nauczyciela, nie może być załącznikiem powstających sytuacji konfliktowych czy też utrudnieniem w samym sobie, generującym w dużym stopniu zagrożenia interpersonalne.

Jak zatem wytłumaczyć różne aspekty władzy nauczycieli? Czy współczesny wizerunek pracy nauczyciela, to tylko pewnego rodzaju wyobrażenie (stereotyp), czy też rzeczywiste działanie oparte na jego autorytecie? Obecny stan rzeczy wyjaśnia S. Mieszalski, który uważa, iż „z faktu, że władza i przemoc to nie

to samo, wynikają dla nauczyciela istotne konsekwencje. O ile bowiem władza daje mu szansę osiągnięcia przyjętych celów, o tyle przemoc szansę tę na dobrą sprawę unicestwia. Można powiedzieć, iż przemoc odziera uczenie się z tych elementów, dzięki którym może być ono skuteczne. Na szczęście ten, kto ma władzę, nie musi posługiwać się przemocą. Nauczyciel, któremu władza z różnych względów nie wystarcza i sięga po (nieważne jaką) przemoc, niewiele już może wskórać. Pomiędzy władzą a przemocą istnieje subtelna zaledwie płynna granica. Tym bardziej więc trzeba baczyć, by jej nie przekroczyć¹⁶.

Za prawidłowy kierunek sprawowania władzy uznaje się więc odpowiedni sposób rządzenia (zarządzania), rzetelne wypełnianie obowiązków oraz służeńie wiedzą i wsparciem. Władza jest więc niczym innym, jak rzeczywistym wywieraniem wpływu na otaczającą nas rzeczywistość, narzędziem kreowania myśli o jej logicznej spójności, a także jasno wyrażonym poglądem na jej temat. Pod tym względem, oczekiwania społeczne są uwarunkowane wielością reprezentujących je grup interesów, których podejście może, ale nie musi, wyrażać się w przyjęciu lub odrzuceniu woli władzy. W sensie ogólnym, przedstawiony zarys pojęcia władzy jest więc niczym innym, jak odzwierciedleniem preferowanej, niżeli powszechnie praktykowanej formy jej sprawowania. Tak rozumiana rola władzy zwykła przybierać formę „systemu wyidealizowanego”. Współcześnie, funkcja władzy sprawowanej przez nauczycieli (władzy nad uczniem, w odniesieniu do ucznia, jak również w kontekście jego rozwoju), nie tylko powinna wyrażać się możliwością podejmowania samodzielnych decyzji, ale także winna wykazywać cechy funkcji postępowej, postrzeganej i dającej się określić w sposób pozytywny.

Nie tylko w związku z pojawiającymi się zagrożeniami ze strony władzy pedagogów, ale także z innymi utrudnieniami „nauczyciele coraz częściej z niepokojem patrzą w przyszłość. Zagrożenia, które decydują o spadku aktywności zawodowej wśród przedstawicieli tego środowiska, stają się poważnym niebezpieczeństwem dla coraz to większej przestrzeni społeczno-zawodowej nauczycieli”¹⁷.

Faktem jest, że wraz z rozwojem cywilizacyjnym pojawiają się nowe zagrożenia. Nie zawsze jednak w życiu jednostki istotną rolę odgrywają sytuacje, które

¹⁶ S. Mieszalski, *Sprawowanie władzy jako element wykształcenia nauczyciela*, w: *Edukacja nauczycielska ...*, s. 324.

¹⁷ T. Staniszewski, *Zawód nauczyciela wobec wyzwań współczesności*, w: *Mikroświaty społeczne wyzwaniem dla współczesnej edukacji*, red. M. Pryszmont-Ciesielskiej, Kraków 2011, s. 96–97.

dla niej samej mogą okazać się odpowiednią drogą postępowania. Dla większości ludzi, drogowskazem lub motywacją prowadzącą do wyjścia z sytuacji trudnej są zazwyczaj ujawniające się symptomy lęku lub występujące ograniczenia. Błędem jest natomiast traktowanie takiej czy innej sytuacji w kategoriach zdarzeń losowych – nie dających się kontrolować a nawet przewidywać.

Czynniki organizacyjne a sytuacja zagrożenia

Innym przykładem braku możliwości w osiągnięciu stabilizacji życiowej i zawodowej mogą być wprowadzane zmiany. Pod tym względem, zawód nauczycielski poddawany jest szczególnie próbie. Oto stoimy przed profesją, która na tle innych zawodów – zdaniem wielu – nie wypada najlepiej. Zawód ten, wpisując się w rzeczywistość społeczno-zawodową nie tylko nie jest wolny od oceniających go uczniów, rodziców i innych podmiotów współpracujących ze szkołą, ale także od instytucji, które na bieżąco kontrolują i nadzorują działalność zawodową nauczycieli. To natomiast, co czyni ten zawód wyjątkowym i wyróżnia go spośród innych profesji, to nieograniczone możliwości zawodowe (konceptyjne, realizatorskie i wytwórcze). To one, jak pisze M. Noga, wynikają „ze specyfiki i charakteru samej pracy, która polega na współdziałaniu z drugim człowiekiem w celu jego rozwoju”¹⁸.

W stosunku do narastającej krytyki wobec zawodu nauczycielskiego, sytuacje zagrożenia wzbudzają szczególną uwagę jego wykonawców. Obserwatorami dokonujących się zmian są także J. Kirenko i T. Zubrzycka-Maciąg. Ich zdaniem: „społeczno-ekonomiczne i polityczne zmiany zachodzące w ostatnich latach w Polsce spowodowały, że również sytuacja nauczycieli w naszym kraju uległa zmianie. Dawniej zawód nauczyciela był zawodem „bezpiecznym”, co oznaczało, że polscy pedagodzy nie musieli martwić się o zatrudnienie. Dzisiaj znaczącym źródłem stresu dla wielu nauczycieli jest obawa o utratę pracy. Sytuacja ta w połączeniu z realiami pracy w polskich placówkach oświatowych powoduje, że profesja nauczycielska znalazła się wśród zawodów szczególnie narażonych na wypalenie zawodowe”¹⁹.

¹⁸ M. Noga, *Rola nauczyciela akademickiego w rozwoju pasji zawodowej przyszłych nauczycieli*, <http://www.cen.uni.wroc.pl/Pliki/16.pdf>, 26.03.2013, 11:18, s. 45.

¹⁹ J. Kirenko, T. Zubrzycka-Maciąg, *Współczesny nauczyciel. Studium wypalenia zawodowego*, Lublin 2011, s. 39.

Szczególnie niepokojącym sygnałem jest fakt, iż najczęściej narażoną grupą, doświadczającą syndromu wypalenia zawodowego jest młode pokolenie nauczycieli. Brak odpowiednich kompetencji i doświadczenia, ograniczone możliwości radzenia sobie w sytuacji zagrożenia, a także brak istotnego wsparcia, potęguje zjawisko wycofania, a nawet rezygnację z zawodu.

Czynniki zdrowotne a sytuacja zagrożenia

Jak dotąd, estymacja zagrożeń nie miała jeszcze miejsca na tak wysokim poziomie. Niedługo domniemane, dziś przede wszystkim realne zagrożenia stanowią przesłankę do dyskursu na temat problematyki zawodu nauczycielskiego. Obecnie, prawda o zawodzie nauczycielskim, za którą ukrywa się dramat wielu pedagogów, pokazuje indywidualne przypadki i doświadczenia, z czasem jednak zakres tych samych problemów będzie zataczał coraz szersze kręgi. Ekspozycja zagrożeń budzi więc nie tylko poważne obawy, ale także niebezpieczeństwa, które bolesne w skutkach, szczególnie wśród młodego pokolenia nauczycieli, mogą prowadzić do wypalenia zawodowego. Ponadto „ryzyko wypalenia zwiększa się też w skutek upadku prestiżu (...). Brak ze strony społeczeństwa poważania, szacunku i zrozumienia dla osób, których praca polega na wspieraniu i pomaganiu innym, może powodować poczucie krzywdy i zniechęcenie”²⁰. Nie dziwi więc fakt, że nauczyciel, który czuje się osamotniony w swych działaniach, nie radzi sobie bez stosownego wsparcia.

Wraz z doświadczanymi przeżyciami, wiąże się także silne napięcie emocjonalne. Stres jako czynnik emocjonalny (podniecenie, strach, zmartwienie), niekorzystnie wpływający na organizm człowieka, potrafi wywoływać poważne konsekwencje zdrowotne. Wysoki poziom stresu, jak również nasilająca się reakcja organizmu na zagrożenie (dystres), może prowadzić do wypalenia zawodowego, czego efektem jest działanie wielu czynników sytuacyjnych. Ich źródłem mogą być także bodźce wewnętrzne związane z miejscem wykonywanej pracy. Jak pokazują dotychczasowe doniesienia naukowe, zagrożenie wypaleniem zawodowym jest szczególnie niebezpieczne wtedy, kiedy dana sytuacja przekracza indywidualne możliwości adaptacyjne jednostki w środowisku, w którym funkcjonuje.

²⁰ Tamże, s. 38.

Umiejętność radzenia sobie w sytuacjach stresujących może jednak okazać się niewystarczająca, albowiem „dewizą współczesnego nauczyciela jest radzenie sobie w każdej sytuacji. Utrzymanie się w zawodzie, wyrażone dużą odpornością na stres, jest cechą niezmiernie ważną, a przy tym nie tylko mile widzianą, lecz wręcz pożądaną. Indywidualne praktyki stosowane przez nauczycieli w postaci mechanizmów „obronnych” już dawno przestały być skutecznym sposobem obrony przed różnymi zagrożeniami. Zacieranie się najwyższych wartości w zawodzie zmusza nauczycieli do podejmowania ciągłych zmian”²¹ i poszukiwania nowych rozwiązań.

Złożoności omawianemu zagadnieniu dodaje fakt, iż „w zawodzie nauczyciela efekty pracy są pośrednie, a gratyfikacje odroczone w czasie. W interakcje zawodowe wpisane jest wiele dodatkowych trudności, oporów i sprzeczności. Ponadto niskie uposażenie i niski status społeczny sprawiają, że nauczyciele są grupą zawodową szczególnie zagrożoną zespołem wypalenia zawodowego. Bolesność problemu potęguje fakt, że syndrom wypalenia dotyka przede wszystkim nauczycieli zaangażowanych i ambitnych, pracujących w placówkach o równie wysokich aspiracjach”²².

Powróćmy jednak do zagrożeń zdrowotnych. Za powszechnie uznaje się twierdzenie, że w każdym procesie pracy ważną, jak nie najważniejszą rolę odgrywają aspekty zdrowotne pracowników. Jednak we współczesnych środowiskach zawodowych nie podkreśla się już, jak robiono to kiedyś, znaczenia funkcji promocji zdrowia. Upowszechnianie zdrowego stylu życia oraz dbałość o zdrowie pracowników w miejscu pracy małymi krokami odchodzi w zapomnienie. W ich miejsce natomiast pojawiają się ściśle sformalizowane procedury ochronne – prawo, przepisy, regulaminy. W zawodach, w których szeroko pojęta sprawność psychofizyczna odgrywa istotną rolę, promocja zdrowia winna być stawiana na równi z przepisami określającymi formalną pozycję pracownika. Jest to jednak proces długotrwały i wymagający zaangażowania wielu podmiotów. Obecnie, niewiele już pracodawców uznaje pogląd, iż: „promocja zdrowia jest procesem, mającym doprowadzić w skali masowej do przekształceń indywidualnych stylów życia tak, by sprzyjały umacnianiu i rozwojowi potencjału zdrowot-

²¹ T. Staniszewski, *Rola kompetencji komunikacyjnych nauczyciela wobec doświadczanych trudności zawodowych*, w: *Komunikacja społeczna wobec wyzwań współczesności*, red. M. Wawrzak-Chodaczek i I. Jagoszewska, Toruń 2011, s. 334–335.

²² J. Kirenko, T. Zubrzycka-Maciąg, *Współczesny nauczyciel...*, s. 42.

nego społeczeństwa. Osiągnięcie tego rodzaju przekształceń dokonuje się na drodze zmian świadomości i zachowań zdrowotnych. (...)”²³.

Z sytuacją pracy związane są także wykonywane czynności zawodowe, których zakres regulują przepisy BHP. Bezpieczeństwo i higiena pracy to nie tylko zbiór zasad regulujących niezawodne i efektywne świadczenie pracy na rzecz dobra wspólnego, ale także kompilacja przepisów zawierających ściśle sformalizowane procedury dotyczące wykonywania zawodu. Zagadnienia związane z higieną pracy stanowią wobec tego istotny kierunek w zakresie kształtowania świadomości pracodawców i pracobiorców. Nieodzownym elementem w całym procesie staje się także wypracowanie określonej dyscypliny pracy. A zatem, nie tylko przepisy BHP dotyczące prawidłowego i odpowiedzialnego zachowania się pracowników w miejscu pracy, ale także zasady ogólne, w tym kreowanie przekonań o należytej wypełnianym i spełnionym obowiązku, tłumaczą szeroko pojęte bezpieczeństwo pracowników. Zadaniem profilaktyki zawodowej jest więc uświadamianie pracowników o istniejących zagrożeniach oraz ich skutecznym unikaniu i zapobieganiu. Krótko mówiąc, świadczenie pracy w ściśle określonych warunkach zawodowych odgrywa ważną, jak nie najważniejszą rolę.

Podsumowanie

Przedstawione zagrożenia stanowią różnorodną postać czynników i są wprost proporcjonalne do skutków, jakie wywołują. W sensie ogólnym, diagnozując jakąkolwiek sytuację zagrożenia, a więc przeciwstawiają ją zawartym w niej składnikom, często odnosimy wrażenie, iż poczucie krzywdy lub wyrządzonej straty – w miarę upływu czasu, nie tylko w nas narasta, ale także zaczyna eskalować – zataczać coraz szersze kręgi. Ilustracją tego jest pozbawienie jednostki możliwości posiadania, brak perspektyw w osiągnięciu wyznaczonego celu, a nawet tłumienie potrzeb (np. brak możliwości rozwoju). Intensyfikacja tego typu zachowań może prowadzić do wycofania jednostki, zachwiania równowagi, rodzących się konfliktów oraz prowadzić do poważnych następstw zdrowotnych.

Obok typowych, a więc codziennych działań nauczycieli, niosących zagrożenia różnego „kalibru”, są też takie, które powodują poważne implikacje spo-

²³ E. Syrek, *Promocja zdrowia w sytuacji zagrożeń zdrowotnych społeczeństwa polskiego*, w: *Wybrane zjawiska powodujące zagrożenia społeczne*, red. A. Nowak, Kraków 2000, s. 15.

łeczne. Powodem tego stanu rzeczy są zjawiska, których moc sprawcza niekiedy przewyższa możliwości psychofizyczne i psychospołeczne jednostki. To oznacza, że różne obszary aktywności człowieka, często wymagają od niego działań długofalowych – rzadko kiedy poddających się natychmiastowej weryfikacji i nie zawsze podlegających tym samym formułom czy procedurom.

Współczesna przestrzeń edukacyjna, w której egzystuje nauczyciel, nie zawsze stanowi dlań oazę spokoju. Przykładem tego są współczesne zagrożenia, które w żaden sposób nie poddają się regułom marginalizacji. Wśród nich należy wymienić: problemy rynku pracy, brak stabilizacji zawodowej, niepewność nadchodzącego jutra, skomplikowany system wynagrodzeń, trudne warunki pracy, zmienność działań edukacyjnych i zawodowych, sprawowanie władzy jako element działań pedagogicznych i socjalizacyjnych, etnocentryzm w postawach nauczycieli, działania ryzykowne, komponenty zdrowotne i związane z nimi niebezpieczeństwa, a także syndrom wypalenia zawodowego.

Reasumując, prezentowana analiza zagrożeń nie wyczerpuje zagadnień poświęconych problematyce zawodu nauczycielskiego i tym samym nadal stanowi jej część otwartą. Obecny stan rzeczy pokazuje, że współcześnie, rozwój zawodowy pedagogów nie tylko wydaje się poważnie zagrożony, ale także stoi w sprzeczności wobec bieżącej polityki edukacyjnej. Co za tym idzie, nauczyciele, poddawani ciąglej presji celów, narażeni na permanentne doświadczanie działań kontrolowanych, rezygnują z dotychczasowych form aktywności na korzyść innych, bardziej wyszukanych metod pracy. Innymi słowy, aktywność zawodową nauczycieli zastępują działania, które nie zawsze spotykają się ze zrozumieniem lub znajdują uzasadnienie w wypełnianej roli, postawach czy obowiązkach.

Też zamykając niniejszą problematykę jest pogląd, który wyrażam w przekonaniu, że im rzadziej w środowisku pedagogów ujawniają się działania o charakterze zaporowym, tym częściej pojawiają się w nim możliwości, które w jakimś stopniu, krok po kroku, prowadzą do swobodnego i wszechstronnego rozwoju nauczycieli.

STRESZCZENIE

Artykuł porusza aktualną problematykę zawodu nauczycielskiego. Jest głosem w dyskusji, obawą skojarzoną z zagrożeniami, z którym nauczyciele – nierzadko zagubieni w rzeczywistości zawodowej – muszą poradzić sobie sami. Celem artykułu jest pokazanie zagrożeń dotykających nauczycieli w oczekiwaniu, że ich analiza stanie się stymulacją do poprawy istniejącego stanu rzeczy. Na uwagę zasługuje fakt, że wraz ze

zmieniającą się sytuacją zawodową, zmienia się także podejście nauczycieli. Działania podejmowane przez pedagogów dotyczą bowiem różnorodnych form radzenia sobie w sytuacji zagrożenia.

SŁOWA KLUCZOWE: pedeutologia, nauczyciel, sytuacja zagrożenia

SUMMARY

The article treats of current issues related to the teaching profession. It is a voice in a debate, a fear associated with threats, which teachers – lost in their professional reality – frequently have to deal with by themselves. Can we expect that an analysis of threats will become a stimulation of changes being introduced? In contemporary world, the situation of an individual, overwhelmed by the prospective, imaginary vision of the world, is subject to continuous changes. The undertaken strategies refer to the conceptions, which are the grounds for avoiding threats.

KEY WORDS: pedeutology, situation of threat, teacher

TOMASZ STANISZEWSKI – Uniwersytet Wrocławski

e-mail: cadeaux@wp.pl

Data przysłania do redakcji: 28.11.2013

Data recenzji: 04.02.2014

Data akceptacji do publikacji: 05.03.2014